

TÜRK EDEBİYATININ İLK ÇOCUK DERGİSİ: MÜMEYYİZ (1869-1870) *

Yavuz BAYRAM **

Tanzimat döneminde Avrupa’daki hızlı gelişime ayak uydurabilmek için gerekli görülen yenileşme çabalarının halk arasında yerleşmesine yönelik pek çok yönteme başvurulmuştur. Tanpınar’a göre “Yeniliğin memleket içinde yerleşmesinde ve gelişmesinde âmil olan şeyler arasında yeni yeni filiz süren gazeteciliği de saymak lâzım gelir.” (Tanpınar 1982, 146). Nitekim Tanzimat, pek çok alanda olduğu gibi, gazetecilik alanında da ilk girişimlerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bu girişimlerden biri de Türk edebiyatında çocuklara yönelik ilk dergi ⁽¹⁾ sayılmasına ve özellikle içerik bakımından çok zengin olmasına karşın, eğitimciler arasında yeterli ilgiyi görmemiş⁽²⁾ olan Mümeyyiz’in çıkarılmasıdır. Aşağıdaki tespit ve değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi, Mümeyyiz’in çocuklar için çıkarılan ilk dergi olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir:

“Türk dergiciliğinde bir ilk olan diğer bir girişim ise 1869 yılında Mümeyyiz’in çıkarılmasıdır. Aynı adla bir gazetenin haftalık eki olarak yayınlanan Mümeyyiz, ilk çocuk dergisi unvanına sahiptir.” (Ertuğ 1970, 186; aktaran: Şimşek 2001, 115). “Bu (Mümeyyiz), Türkiye’deki ilk çocuk dergisiydi.” (Meydan Larousse 1986). “Haftalık olamıyorsa (Mümeyyiz), doğrudan doğruya çocuklara yönelik ilk Türkçe gazetedir.” (Büyük Larousse 1986). “Tanzimat dönemi çocuk dergilerinden en uzun ömürlüsü ilk çocuk dergisi unvanına da sahip olan Mümeyyiz dergisidir.” (Şimşek 2001, 119).

Doğrudan Mümeyyiz’le ilgili yeterli çalışma bulunmamasına rağmen, genel anlamda Tanzimat dönemi gazeteciliğiyle ilgili önemli bilgilerin ve değerlendirmelerin bulunduğu birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bölümü, Türkiye’de basım ve yayım hareketlerinin doğuşu ve gelişimi konusunu işleyen çalışmalardır. Bu anlamda Oral (1967), Ertuğ (1970), Kür (1991), Emiroğlu (1992), Erdoğan (1993), İnuğur (1993), Okay (2000), Yaşar (2001), Şimşek (2002), Topuz (2003) ve daha başka araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş önemli çalışmalar da bulunmaktadır. Diğer yandan Nedret, bir makalesinde (2005); benzeri çalışmalar arasında Millî Kütüphane (1963), Duman (1986 ve 2000), Keseroğlu (1995) tarafından yapılanlara da dikkat çeker.

Gazetecilikte çocuklara yönelik çalışmaların gündeme gelmesini, Tanzimat dönemindeki yenileşme ve değişim çabalarından ayrı tutmak mümkün değildir. Çünkü “Çocuk dergiciliğinin doğuşu Tanzimatla birlikte hız kazanan sosyal değişimin bir devamıdır. Çünkü iletişim araçları ve edebiyat yoluyla sosyal değişmeye aracılık eden elit kitle, değişimin sağlıklı biçimde sürmesi ve

* Bu makale, **Hece** Dergisinde yayımlanmıştır (S: 104-105, Ankara 2005, s.484-500).

kalıcı olabilmesi için toplumun en dinamik kesimi olan genç kuşaklara yönelme ihtiyacı duymuşlardır. Çünkü genç jenerasyon değişime en açık kitle olarak görülmüştür. Bu düşünce, çocuklara daha iyi ulaşma yollarının arayışına götürmüştür. Başlangıçta çeşitli edebiyat eserleri yayınlanmış, basında da çocuklara yönelik sınırlı yazılar yayınlanmıştır. Ancak doğrudan çocuklara yönelik ürünlerin ortaya çıkması XIX.yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmıştır.” (Şimşek 2001, 119).

Çocuklar için hazırlanan ilk dergi olan Mümeyyiz, aslında aynı adla yayınlanmış gazetenin haftada bir olmak üzere Cuma günleri çıkarılan ekidir. İlk sayısı 15 Teşrin-i Evvel 1869’da (Hicrî 9 Recep 1286), son sayısı 14 Teşrin-i Evvel 1870’de (Hicrî 19 Recep 1287) yayımlanmıştır. Bu anlamda Tanzimat döneminde çıkarılan dergiler içerisinde en uzun süre yayında kalmayı başaran dergi olmuştur.

Mümeyyiz’in çıkarılış amacı, en iyi yine derginin sayfaları arasında anlatılmaktadır. Bu amaç, ilk sayıda “Maksûd” başlığı altında, zaman zaman da başka bölümlerde şöyle ifade edilmiştir (3):

“Bu hâlde maksûdumuz, ancak birinci derecede müstehak-ı hizmet olan çocuklara haftada bir def‘a; ya‘ni Cum‘a günleri işbu gazeteyi çıkarmak ve hüsn-i ahlâk u terbiyeye vü tahsîl-i ma‘ârif ü kemâlât-ı insâniyeye dâ‘ir büyüklerimizin te‘lifâtında gördüğümüz bahsleri çocukların anlayabileceği ibârelerle yazmaktır. Umarız ki hulûs-ı ni‘yet, sa‘yımızı meşkûr u kusûrumuzu ma‘zûr eder ve tezâyüd-i şevk ü gayretimizi mücib olacak sûrette kabûl-i ‘âmmeye mahzar kılar.” (Mümeyyiz, S:1).

“Memâlikimizde müte‘addid politika gazeteleri ve tâ‘ife-i nisâya mahsûs varaka-i havâdis bulunduğu hâlde, çocuklar için bir gazete olmadığından böyle bir eserin dahi meydâna gelmesini öteden beri ârzû ve ni‘yet eylemekte idik. Bu ni‘yet-i hâlise bizi bir dereceye kadar icbâr etti ki işbu gazeteyi bunca sehv ü hatâlarla meydâna çıkarmaya cür‘et ettik. Lâkin bizim murâdımız ve akdem a‘mâlimiz ibrâz-ı kemâl u da‘vâ-yı ehliyet olmayıp mücerred vatanımız etfâlinin terbiyesine elimizden geldiği kadar hizmet etmek kazıyyesi olduğundan sehv ü hatâmızın erbâb-ı kemâl indlerinde ma‘zûr u mu‘âf tutulacağını ümîd ve işbu eserimiz mahzar-ı takdîr oldukça ıslâh u ikmâline çalışacağımızı va‘d ü beyân ederiz.” (Mümeyyiz, S:1).

Dergi toplam 49 sayı çıkarılmıştır. Bunun dışında 17. sayının çıkarıldığı hafta, yine 17 numara ile, özel bir sayı çıkarılmıştır (Miladî 6 Şubat 1870 Hicrî 17 Zilkade 1286). Amaç, toplumsal dayanışmanın sağlanmasıyla, fakir ve kimsesiz çocuklara yardımda bulunmaktır. Özel sayının ilk sayfasında bu amaçla değişik milletlerin uygulamaları hatırlatılarak, okuyucuya hitaben şöyle bir çağrı yer almıştır:

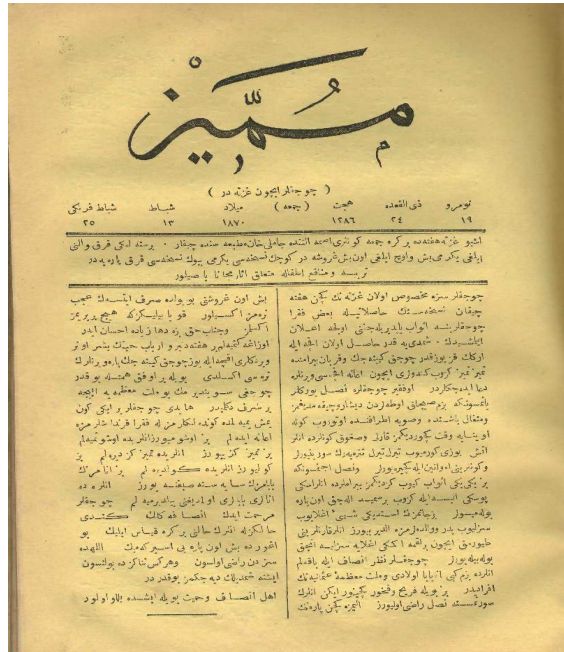
“Cenâb-ı ni‘am-bahşâ-yı kâ‘inât kullarının yekdiğerine mu‘âvenet ve muzâheret eylemesini Furkân-ı Celîl’inde tasrîh buyurmuştur. Bu emr-i hayrın her an ve zaman icrâsı üzerimize farz olduğu hâlde şu tenbîhe bizden ziyâde milel-i muhtelifenin ri‘âyet etmekte olduğunu zannederiz ki kimse inkâr edemez.

Nasıl inkâr olunabilir ki? Her sene Beyoğlu tiyatrolarında mükemmel balolar verilerek hâsîlâtı gurebâ hastahânelerine ve mekteblere ve birtakım sefil ü ser-gerdân gezmekte olan fukarâ vü eytâma sarf edilmekte olduğu her birerlerimizin mesmu‘ u meşhûdu olmaktadır.

Biz niçin böyle hayır işler işlemekten geri duralım? Acaba böyle hayır işlere sarf edecek fazla on kuruş da mı bulamayız? Çünkü sefâhat u isrâf yolunda dişimizden tırnağımızdan artırıp pek çok paralar telef ediyoruz!” (Mümeyyiz, S: 17).

Çocuklara yönelik olması dolayısıyla, derginin her sayısının çocukların ilgisini çekmek için birbirinden farklı renklerde basılmasına özen gösterilmiştir. Bu renkler; “pembe, yeşil, turuncu, kahverengi, yavruağzı, sarı, mavi, mor” ve bunların değişik tonlarından ibarettir.

2. ve 3. sayıyla birlikte 17. sayının özel nüshasında başlık yaldızlıdır. Derginin büyük harflerle yazılı adının altında, “Çocuklar için gazetedir.” ifadesi yer almaktadır. Daha sonraki satırda derginin sayısı ve tarihi miladî, hicrî ve rûmî olarak belirtilmektedir. Bu bölümde son olarak derginin hangi gün, nerede, hangi fiyatla ve hangi amaçla çıkarıldığına dair kısa bilgiler bulunmaktadır. Her sayıda aynı biçimde yer alan bu bölüm, daha net bir fikir edinilebilmesine imkan tanımak amacıyla, derginin 19. sayısının ilk sayfası verilerek resimde gösterilmiştir. Ayrıca bu bölüm, yeni harflere çevrili olarak da verilmiştir.

MÜMEYYİZ					
(Çocuklar için gazetedir.)					
Numara	Zi'lka'de	Hicret (Cum 'a)	Milâd	Şubât	Şubât Frengî
19	24	1286	1870	13	25
<p>İşbu gazete haftada bir kere Cum'a günleri Asmaaltı'nda Çamlıhan Matba'ası'nda çıkar. Bir seneliği kırk ve altı aylığı yigirmi beş ve üç aylığı on beş kuruşadır. Küçük nüshası yigirmi, büyük nüshası kırk parayadır. Terbiye vü menâfi'-i etfâle müte'allik âsâr, meccânen basılır.</p>					

Mümeyyiz, Akyüz'ün ifadesiyle; “Usûl-i Cedîd hareketinde emeği geçen Kıırlı Türk eğitimcilerinden” olan Sıdkı Efendi adında bir eğitimci-gazeteci tarafından çıkarılmıştır (Akyüz 1985, 192). Derginin kadrosunu Sıdkı Efendi dışında Tefkik, Emîn, Ahmed Fâik, Rıfat Efendi ve Süleyman Fâik gibi isimler oluşturmuştur.

Dergi, 215 mm x 290 mm boyutlarındadır. Yazılar ise iki sütûn hâlinde 148 mm x 243 mm ebadında bir çerçeveye yerleştirilmiştir. 41 sayı 2 varak; yani 4 sayfa, 8 sayı ise 4 varak; yani 8 sayfa olarak çıkarılmıştır. Ayrıca 17. sayının çıkarıldığı hafta özel olarak basılan nüsha için; 10, 20, 50 ve 100 kuruşluk dört ayrı basım yapılmıştır. Bu özel sayı, yeşil renkli ve 2 varak (4 sayfa) olarak basılmış olup içerik bakımından hiçbir farkı yoktur. Şu hâlde derginin bütün sayılarının ciltlenmesi yoluyla bir araya getirilmiş olan elimizdeki nüshası, cilt hariç 122 varak; yani 244 sayfadan ibarettir. 13 sayı çok ince kağıda, diğer sayılar ise kalın kağıda basılmıştır.

Mümeyyiz'in baskısında küçük birtakım dizgi hatalarına, imlâ ve noktalamayla ilgili bazı eksikliklere rastlanmaktadır. Söz gelimi tırnak işareti yerine parantez, soru işareti yerine nokta; bazen de nokta yerine virgöl kullanılmıştır. Bu durum, Şinasi ile kullanılmaya başlanan noktalama işaretleriyle ilgili kuralların henüz yerleşmemiş olduğunun da bir göstergesidir. Dönemin şartları ve günümüz basın yayın organlarının bir bölümünde gözlemlenen hatalar dikkate alındığında, sözü edilen eksikliklerin önemsiz; dahası “hiç” hükmünde olduğu söylenebilir.

Mümeyyiz'de hedef kitle, ilk öğrenim çağındaki çocuklar olmuştur. Bu dönemdeki çocukların iyi yetişmelerine katkıda bulunabilmek için dergide değişik telif yazılara, çevirilere, hikâyelere ve diğer çalışmalara yer verilmiştir. Derginin içeriği, tarafımızdan yapılan bir sınıflandırma ve örnek metinler eşliğinde özetlenmiştir.

1. Gazeteye ilgili notlar, duyurular, haberler: Bu tür notlar; “gazetenin çıkarılış amacını anlatan paragraflardan, nasıl ve nerede satıldığına dair bilgilerden, gazeteye ilgili haberlerden, düzenlenen kampanyalardan, okuyuculara yapılan bazı uyarılardan ve onlarla ilgili istekler”den oluşmaktadır. Aşağıda bir örneği verilen bu tür notlara hemen her sayıda rastlamak mümkündür.

Örnek

Kar yağar, dünyâyı kaplar. Bahçelerde, ormanlarda ağaçların tepeleri ve dalları bembeyaz olur, evlerin damları kardan görünmez. Havalarda soğur, rûzgâr eser. Çiftçiler evlerinden çıkamaz, hayvanlar

ağıllarda kalırlar. Daha ırağa nazar olundukta karın kürre-i ‘arzı çârşâb gibi kaplamış olduğu görülür. Ortalıkta ses sedâ kesilir ve hayvânât saklanır.

Pek çok fukarâ vardır ki soğukta tir tir titrer. Bakalım bunların kendilerini ısıtacak kömürü var mıdır? Buzlardan yer kaskatı olduğu için iş işleyemezler, rençberlik edemezler. Bakalım bunların güzel havalarda kazandıkları ücretlerden bir şey kalmış mıdır? Çocukları ocak başında buzlamışlardır. Bakalım bu çocukların giyecek ‘urbaları var mıdır? Gece olduğu gibi ‘acabâ annelerinin mumu var mıdır ki çocukları uyurken iş işlesin?

Haydi çocuklar! Fukarâ-yı sâbirîne imdâda gidelim! Aç olanlara ekme verelim, çıplak olanlara ‘urba verelim. Soğuktan üşüyenlere kömür verelim. Zîrâ cümlemiz karındaşız. El ele verip birbirimize yardım edelim. (Mümeyyiz, S:9)

2. Zekâ soruları ve cevapları: Özellikle 30. sayıdan sonra, çocukların zekâ düzeylerini geliştirmeye yönelik zihinsel sorular sorulmuş ve cevaplarının öğrenciler tarafından gazeteye gönderilmesi istenmiştir. Gönderilen cevaplar arasından doğru olanlar, gönderenin ismiyle birlikte yayımlanmıştır. Daha sonraki sayılarda okuyuculardan gelen soru örnekleri de yayımlanmıştır.

Su‘âl

Bir fakîr adamın oğlu babasının verdiği bir kûfe yumurtayı satmak için yolda giderken nasılsa bir adam çarpıp kûfeyi çocuğun sırtından yere düşürmüştü. Yumurtaların hepsi kırılmış. Çocuk başlamış ağlamaya. Yumurtaların parasını vermek için; “Kûfede ne kadar yumurta var idi?” diye çocuğa sormuşlar. “Bilmem; fakat babam yumurtaları bana verirken ikişer ikişer saydı, bir tek geldi. Üçer üçer saydı, bir tek geldi. Dörder dörder saydı, bir tek geldi. Beşer beşer saydı, bir tek geldi. Altışar altışar saydı, bir tek geldi. Yedişer yedişer saydı, tek gelmeyip çift geldi.” demiş. Bu hâlde kûfenin içinde kaç yumurta varmış ki ikiden altıya kadar sayıldıkta bir fazla gelsin de yedişer yedişer sayıldıkta fazla gelmesin. (Mümeyyiz, S: 33)

Yumurta Su‘âline Cevâb

Kırılan yumurtalar üç yüz bir tane imiş. Zîrâ ikişer ikişer sayıldıkta, yüz elli el tam gelip bir fazla kalır. Üçer üçer sayıldıkta, yüz el tam gelip bir fazla kalır. Dörder dörder sayıldıkta, yetmiş beş el tam gelip bir fazla kalır. Beşer beşer sayıldıkta, altmış el tam gelip bir fazla kalır. Altışar altışar sayıldıkta, elli el tam gelip bir fazla kalır. Yedişer yedişer sayıldıkta, kırk üç kere yedi, üç yüz bir eder. Hîç fazla kalmaz. *İmzâ* (Mümeyyiz, S: 34)

3. Haber metinleri: Yurt içinde ve yurt dışındaki değişik kaynaklardan edinilen haberlerin özellikle eğitimle ilgili olanları ve çocuklara örnek ya da uyarı (ibret) niteliği taşıyabilecek olanları dergide yayınlanmıştır. Bunlar arasında çocuklar ve velileri tarafından gönderilenler de vardır. Ayrıca son sayılarda Fransa ile Prusya (Almanya) arasında çıkan savaşla ilgili gelişmelere de önemli ölçüde yer verilmiştir.

Örnek 1: Mahallî Bir Haber

İşbu şevvâl-i şerîfin on ikinci Cum‘a ertesi günü Pazarcık kazâsına tâbî ‘Karayakuplu Karyesi ahâlîsinden Koca Mustafa oğlu Ahmed’in on iki yaşında bulunan çocuğu Ahmed, kimsene görmeksizin babasının tabancasını alıp oynar iken kazâen boşanarak sol bacağının kaba yerine on beş kadar saçma ile paçavrası isâbet eylemiş ise de sakat kalmayacak derecede zararsızca bulunduğundan merkûmun tabîb ma‘rifetiyle tedâvî ettirilmekte idüğü iş‘ârat-i mahalliyedendir.

Eslîhânın çoluk çocuğun yetişebileceği sûrette göz önünde bırakılmasında ne ma‘nâ vardır? Bunların Rabbim kazâsından esirgesin. Meydânda kalması işte böyle muhâtarat u kazâyı müstelzim oluyor. (Mümeyyiz, S: 18)

Örnek 2: Fransa-Prusya (Almanya) Savaşıyla İlgili Haber

Ağustosun on altısı târihine değin Fransalıardan esîr edilip Almanya'ya götürülen otuz yedi bin nefer olup bunlardan ikisi ceneral ve on sekizi kâ'im-makâm ve yirmi ikisi mirâlây ve yüz on tanesi sâ'ir küçük zâbitân rütbesindedir. Bundan başka yirmi üç kıtası nev-îcâd Mitraynoz toptarından olmak üzere yüz dokuz pâre top ve dokuz bayrak Prusyalıların zabtuna geçmiş olduğu ve bunlara kıyâs olunduğu hâlde telefâtın pek ziyâde bulunduğunu Viyana gazeteleri hikâyeye ediyorlar. (Mümeyyiz, S:43)

4. Reklâm ve duyurular: Mümeyyiz'de zaman zaman özellikle eğitim-öğretimle ilgili duyurulara ve ticarî reklâmlara yer verildiği görülür. Duyurular, daha çok kamu sektörüyle; reklâmlar ise özel sektörle ilgilidir. Aşağıdaki örneklerde başlıklar tarafımızdan konmuştur.

Örnek 1: Türkçe ve Yabancı Dil Dersleri

Balıkpazarı'nda Nâfi'a Hanın'da üst katta on dokuz numaralı odada ehven fi'ât ile Türkçe ve Fransızca ve Rumca ve Ermenice lisânları ile arzuhâl ve protesto ve raporto vesâ'ire ile her nev' tercümeleer hüsn-i ta'zîm ve Türkçe ve Fransızca lisânlar dahi her gün tedris olunmaktadır. (Mümeyyiz, S:15)

Örnek 2: Kitap

Bir vakitten beri tefrîka yolunda gazetemize derc olunmuş olan Terbiyetü'l-etfâl nâm risâlenin çocukların terbiye ve tezhîb-i ahlâk u muhâfaza-i vücûdlarına medhal-i küllîsi olarak hikmet üzerine yapılmış ve bu def'a kitâb olarak basılmış olduğundan mütâlâ'asını ârzû edenler olur ise mezkûr kitâb Sahaflar'da Hacı Âkif Efendi'nin ve Hakkâklarda Bekir Efendi'nin ve Bahçekapısı'nda Acem Hasan Ağa'nın dükkânlarında beşer buçuk kurûşa satılmakta olduğundan oralara mürâcâ'at eylesinler. (Mümeyyiz, S:23)

5. Latifeler: Derginin değışik nüshalarında, çocukların ilgisini çekmek ve onları eğlendirmek amacıyla "fıktrat-ı muhtasara", "latîfe" veya "letâ'if" başlıkları altında fıkralara yer verilmiştir. İçerikleri ve verdikleri mesajlar açısından, bunların 'eğitici' nitelikli olmalarına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Amaç, "Bazı muhtasar ve güzel hikâyeler mütalaası çocukların zihinlerinin açılmasına medâr olacağından bundan böyle nasihat olunacak bazı kısa hikâyelerin gazetemize derci münasip görünmüştür" cümlesiyle 16.sayıda kısaca ifade edilmiştir.

Örnek 1

Feylosofun biri kırdâ gezinirken görür ki biri karşısına bir nişân koyarak ok atıyor. Fakat ok atmak fenninde mahâreti olmadığından attığı oklar gâh sağa ve gâh sola düşer ve bu cihetle iki taraftan gitmek muhâtaralı görünür idi. Bu cihetten feylosof, hemen gidip okçunun nişân aldığı yere oturmuş ve "İşte bundan başka bir selâmet-i mahal bulamadım." demiş. (Mümeyyiz, S:31)

Örnek 2

Bir tuhaf adamdan; "Ne vakit ta'am etmelidir?" diye sorduklarında; "Erbâb-ı gınâ acıktığı vakit, ashâb-ı fakr bulduğu vakit." diye cevap vermiş. (Mümeyyiz, S:32)

6. Mektuplar (varakalar): Çocuklar ve veliler tarafından, değışik amaçlara yönelik olarak dergiye gönderilen mektuplar, genellikle 'varaka' başlığı altında yayınlanmıştır. Bunlar, daha çok Mümeyyiz'in çıkarılmasından duyulan memnuniyetin

dile getirilmesine yöneliktir. Ayrıca dergiyle ilgili bazı öneri ve isteklerin de bu mektuplarla dergi yönetimine iletiildiği görülmektedir. Aralarında diğere çocuklara örnek ve ibret olması için kaleme alınmış yaşanmış olaylar ve nasihatler de bulunmaktadır. Dergi yönetiminin, ilk sayılarda yoğunlaşan bu varakalara cevap vermeye özen gösterdiği anlaşılmaktadır:

Örnek: *Bir çocuk imzasıyla “Dayaktan Şikâyet” ‘unvânlı varakadır.*

Sâye-i ma‘ârif-vâye-i hazret-i pâdişahîde zükûr u inâs kâffe-i etfâlin zalâm-ı cehden kurtarılması ve bu vesîle ile mülkümüzde ‘ilm ü ma‘rifetin ilerlemesi efkârıyla lâzım gelen mektepler güşâd u evvelden mevcûd olanlar dahi peyderpey ıslâh olunmakta olduğundan artık bizim de şuna karşı öyle oyun ve sâ‘ir bu misillü şeyleri terkle okuyup yazmaya çalışmamız; ya‘ni adam olmamız her taraftan ve bâ-husûs gazeteniz cânibinden dâ‘ima tavsiye vü tenbîh buyuruluyor ve bizi teşvîk yolunda sâ‘ir millet çocuklarının ma‘lûmâtıyla bizim cehâletimiz meydâna konuluyor ve mektebten kaçmamız ve şu cehâlette kalmamız takbîh ediliyor.

Bendeniz ‘ilm ne demek idüğünü tahsîl edenlerin nâ‘il oldukları merâtib ile cehâlette kalanların velev ne kadar büyük mansıbdâ bulunur ise bulunsun derece-i i‘tibârını fark edecek kadar mütâlâ‘a hâsıl ettiğim cihetle bu ihtârât u tenbîhâtten hâssen ‘âcizâneme düşeni kemâl-i memnûniyetle kabûl eder ve bunun teşekkürünü dahi tahsîle sa‘y u ikdâm ile yerine getiririm. ‘Âcizlerinin mektebe hîn-i devâmından bir ve bütün arkadaşlarımla müteşekkî olduğum bir hâlin şu ıslâhat-ı hayriye sırasında men‘i ricâsıyla ol bâbda bermütâlâ‘a çok beyân etmek isterim ve bu beyândan evvel hoca efendilerimizin ‘afvını ricâ ederim. Şu teşebbüsât u ıslâhattan kulunuzun anlayışım mekteplerimizin Avrupa sıbyân mekteplerine tatbîki ve şimdiki hâlde ‘ulûm-ı mukaddemâtının muntazamca tedrîsi olmalıdır.

Lâkin şurasını bilmek isterim ki, acaba bu mekteplerde çocuklar bir kabâhat ettiği veya dersini öğretmediği hâlde hocaları bizimkiler gibi kızılçık değneği ile râst geldiği yerlerine urarak öldürürcesine döverler mi? Haydi Avrupa‘yı bir tarafa bırakalım. Acaba ‘ilm ü ma‘rifetleri bize misâl gösterilen buradaki Hristiyan sıbyân mekteplerinde de böyle midir? Zannetmeye böyle olsun! İşte bunlar dayakla mı tahsîl ediyor? Bir de bizim mektebden kaçmamız takbîh ediliyor. Bu hâlde mektebden kaçmaz da ne yapılır? Hocanın urduğu yerde gül biter i‘tikâd-ı bâtulı buna karşı durabilir mi?

Böyle dayakla insan sersem olmaz ve câhil kalmaz da ne olur? Bize yazık değil midir? Biz hayvan mıyız? Bunun hayvan hakkında bile icrâsına merhamet-i insâniye kâ‘il olmaz. Eğerci bunun ‘adem-i vukû‘u çend def‘a meclis-i ma‘âriften tenbîh buyurulmuş ise de yine ekser rüşdiye ve hele mahalle mektepleri hocalarının aslâ buna ri‘âyet ettiği yoktur. Vâkı‘a hoca efendilerin bu bâbda istidâtlarına kuvvet veren ve bu tenbîhi isgâ ettirmeyen birtakım cühelâ pederlerin “Okumak dayakla olur.” Mütâlâ‘a-i sakîmesiyle çocukları hakkında hocalara; “Eti senin, kemiği benim.” tenbîh-i mazmûmu olduğu câ-yı inkâr değilse de o câhiller bilmelidir ki kendi ne öğrendiye evlâdı da onu öğrenir.

Ben elhamdülillah mahalle mektebtebinden çıkmış ve şimdi rüşdiye mektebine devâm etmekte olup oradan dahi çıkmaklığım pek az bir müddet kalmış; ya‘ni şu vartaları atlatmış olduğum cihetle Hüdâ ‘alîm bunu kendi nefsim için söylemiyorum. Umûm arkadaşlarım için ifâde ediyorum. Hâsılı şu hâl, zikr olunan mekteplerde dahi böyle ise pek a‘lâ hakkımıza râziyız ve biz de o vakit ‘ilm dayakla tahsîl olduğuna hükmeden câhiller ile berâber oluruz ve böyle olmadığı sûrette de bunun kat‘iyyen men‘ini meclis-i kebîr-i ma‘ârifin himmet-i mütevâliye ve ‘inâyet-i ‘âliyesinden bekleriz.⁴

Cevâb

Âferîn efendi! Artık sana ‘efendi’ demeli. Vâkı‘a söylediğin hep doğrudur. Lâkin şu kadar ki mektepler hakkında olan ıslâhat Avrupa mekteplerine taklîd değildir. Kânûn-ı hikmet-i tevfihtir. Acâ‘ib! Hâlâ dayak kalkmadı mı?⁵ Geçende dayak patırtısının ma‘ârif nezâret-i celîlesinden men‘ buyurulduğunu işitmiştik. Teşekkür eylemiştik. Eğer hocaların ‘azâmetine dokunup falaka deyneğini kaldırmıyorlarsa artık dayakla çocuk terbiye edecek hocaların mektebden kaldırılması lâzım gelir. Murâd, çocukları terbiye ise terbiye öyle deynekle olmaz. Mekteb-i Sultanî şâkirdânından iki efendinin imzasıyla gelip altı numaralı nüshaya derc eylediğimiz mektûbu hoca efendiler mütâlâ‘a eylesinler ve çocuklar da afacanlığı bırakıp mekteplerde güzel güzel oturup şu dayak patırtısından kurtulsunlar. Mekteplerde bu dayak gürtlüsü de bazı şeyler gibi sonradan icâd olunmuş bir yâdigâr-ı seyyi‘edir. (Mümeyyiz, S:7)

7. Hikâyeler: Çocukların terbiyesine hizmet etmek amacıyla, dergide birçok hikâyeye yer verilmiştir. Bunların bir kısmı dergi yönetimi tarafından, değişik eserlerden de yararlanılarak hazırlanmış; bir kısmı ise çocuklar ve veliler tarafından gönderilenler arasından seçilmiştir. Bunlar zaman zaman ‘hikâye’, zaman zaman da ‘kıssa’ gibi başlıklar altında verilmiştir.

Örnek : ‘Ali ile Veli Nâmında İki Çocuk Hikâyesi.

‘Ali bir sabâh erken kalkıp sahrânın güzel bir yolunda büyük babasının hânesine gider. Elini öper. Büyükbabası, gâyet ihtiyâr u ‘alî olması hasebiyle her türlü hizmeti görür. ‘Ali, ne kadar hizmet var ise hepsini gördükten sonra; “Bugün büyükbabamı hizmetten kurtardım.” diye sevinerek geri döner. Havâ gâyet güzel ve açık olduğundan sahrâdan gelirken yolun etrâfında bulunan çiçekleri koklayarak, ağaçlarda öten kuşların sedâsını dinleyerek evine gelir. Der-‘akab vâlidesinin elini öper. Vâlidesi dahi onu kucağına alır, okşar, sever. ‘Ali bu hâlde sevinir ve iyilik ettiğinden gönlünde bir sevinç hâsıl olur.

Gelelim Velî’ye. Bu edesiz çocuk evden çıkar. Yolda giderken diğer bir çocuğa râst gelir. Sonra birinin çit duvarından aşip bahçesine girer. Bahçeden yemişler çalar, saklanır. Kimse görmesin diyerek ormanın karışık ve dolaşık yollarından gelirken yolu gâ’ib eder. Gökyüzünü bulutlar kaplamış olduğundan yağmur taneleri düşmeye başlar. Bir taraftan gök gürler, şimşek çakar. Öteye beriye yıldırım düşer. Karanlıkta köpekler havlar. Veli ise “Beni köpekler ısıracak!” diye korkusundan titrer. Diğer taraftan gece göz gözü görmez. Nasılsa bir ağaç dalına çarpar. Tepetaklak olur, yere düşer. Hapse götürmek için kendisini zabtiye tuttu zanneder. Her ne hâl ise ber-takrîb eve kapağı atar; ama eve geç geldiği ve fenalık ettiği için anasından babasından bir iyi kötek yer. Hâsılı ettiğine edeceğine peşimân olur.

İşte çocuklar! Bakınız Ali’nin ettiği hareket mi güzel; yoksa Veli’nin ettiği hareket mi güzeldir? Elbette ‘Ali’ninki güzel ve pek alâdır. Çünkü ‘Ali’ye ‘iyi çocuk’ diye herkes hürmet ve ri’âyet eder. Veli’yi ‘fenâ çocuk’ diye kimse istemez ve yanına dahi koymaz. (Mümeyyiz, S:4)

8. Fabl ve Masallar: Mümeyyiz’de hikâyelerin yanı sıra, kahramanları hayvanlar dünyasından seçilmiş masallar da (fabl) bulunmaktadır. Bunların bazıları dergi yönetimi tarafından hazırlanmış iken bazıları da Ahmed Fâik adlı bir okuyucunun dergiye katkı amacıyla gönderdiği çevirilerden oluşmuştur. Tamamı 16 tane olan bu çeviriler, Esopos Masalları’nın Fransızca nüshalarından yapılmıştır. Dergide ‘Kıssa’ başlığı altında verilen bu fabllarla ilgili değerlendirmelere de ‘Hisse’ başlığı altında ayrıca yer verilmiştir.

Örnek: Kurt ile Tilki

Bir kurt, bir gün şikâr ni’yetiyle yola çıkar ve esrâ-yı râhda bir tilkiye râst gelir.

- Kardaş! Nereye gidiyorsun?
- Açlık cânıma kâr etti, şikâr aramaya gidiyorum.
- Bana refik olur isen güzel bir şikâr bulur ve birlikte bu günlük ref‘-i cev‘ ederiz.

Bunlar birtakım sahrâları geşt ü güzâr ederler iken bir mezra‘da gâyet lâgar u za‘îf bir merkebe tesâdüf ederler. Kurt;

- İşte şikârı bulduk! Sen seyirci ol,

diyerek tilkiye şiddetle bakıp tüyleri kabarıp ve gözleri kızarıp. Tilkiye der ki;

- Tüylerim kabarıyor mu ?
- Evet kabarıyor.
- Gözlerim kızarıyor mu ?
- Evet kızarıyor.

Ba'dehu bir hamle eder, merkebi yere düşürür. İki birden merkebi ekl ederek karınlarını doyururlar. Tilki, kurdun bu hünerini gördükten sonra ertesi günü şikâr kastıyla yola çıkar. Kendi gibi bir tilkiye râst gelir.

- Tilki kardaş! Nereye gidiyorsun?
- Şikâr aramaya gidiyorum, düş arkamsıra,

der. Bir hayli ileri gittiklerinde kezâlik bir merkeb bulurlar. Tilki, diğer tilkiye;

- İşte şikâr bulduk!

der, Diğer tilki bir merkebe bir de tilkiye mütehayyirâne bakıp nush u pend yolunda;

- Tilki kardaş! Bu senin başa çıkacağın iş değildir. Bundan vazgeç,

der ise de o tilki bu söze kat'a iltifat etmeyip hemân kurt misillü gûyâ kabarmaya başlar ve tilkiye der ki;

- Tüylerim kabarıyor mu?
- Hayır kabarmıyor.
- Kabarıyordu zarûrî kabarıyordur.
- Gözlerim kızarıyor mu?
- Hayır kızarmıyor.
- Kızarıyordu; yine zarûrî kızarıyordur.

Ba'dehu bir hamle eder. Merkeb dahi tilkinin kafasına bir çifte urur. Tilki derhal yere düşer. Diğer tilki gelir bakar ki tilkinin gözleri sahîhen kan içinde kalmış ve cân şiddetiyle hakîkaten tüyleri kabarmış. Ol vakt;

- İşte tilki kardaş! Şimdi hem gözün kızarmış hem de tüylerin kabarmış, diyerek çekilip gitmiş.

Hisse

Ma'lûmdur ki kurt, yırtıcılıkta tilkiye ezher cihet gâlip olup tilki kurdun yaptığını "Ben dahi başa çıkarırım." diyerek bi'l-âhire helâk olmuştur. Bazı sebük-mi'zâc dahi 'ukalânın yaptığı işi kendisi "Yaparım." diye o yolda sarf-ı vus' u mukadderet eder ve nihâyet vâsıl-ı ser-men-zil-i maksûd olamayıp muzmahil ü perîşân ve belki tilki misilli helâk u vîrân olup gider. *Edirne mekteb-i rüşdiyesi şâkirdânından Osman Ziver.* (Mümeyyiz, S:26)

9. Nasihat ve uyarı metinleri: Dergide ahlakî metinlere ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Bunlar daha çok "edeb, eğitim, büyüklere saygı, anne babaya ve hocaya itaat, küçüklere sevgi, genel davranış biçimleri, çalışmanın önemi" gibi eğitsel içerikli konular üzerine hazırlanmıştır. Böyle metinler; "Çocuklar!" hitabıyla ve başlık kullanılmaksızın ya da 'Nasîhat, Nesâyah' gibi başlıklar altında verilmişlerdir. Ayrıca başka konularla ilgili metinlerin ve hikâyelerin arasında da sık sık birtakım uyarı ve nasihatlere yer verilmiştir. Bu anlamda en yaygın metinler ise "Makale-i Ahlâkiye" ana başlığı altında toplanmıştır. Zaman zaman Bu başlıkta 'Hüsn-i Karîn, Sehâvet, Hıfzı's-Sıhhat, Cenâb-ı Hakk'a İbâdet, Peygamber Efendimize Ta'zîm, Padişaha İtâ'at, Hocaya İnkıyâd u Hürmet, Sadâkat, Kanâ'at, Ana Babaya Ri'âyet" gibi alt başlıklar açıldığı da görülmüştür.

Örnek: Nesâyah

İşte bir büyük nasîhat daha. Dost denilen vakt-i edbârda her türlü mu'âvenetten geri durmayanlardır. Zamân-ı ikbâlde bin dereden su getirerek temellük ve tabasbus edip edbârın teveccühünde 'aks-i harekette bulunanlar değildir. Bunun için makbûl bir adamın ne kadar dostu vardır, bilinemez. Şu vakitlerde ise doğru dost yok gibidir. İnsânın dost bellediği pat düşman çıkarıverir. Binâ'n-'aleyh dostu

düşmandan iyice tefrîk etmedikçe emniyet etmemeli ve ihtiyâtı aslâ elden bırakmamalıdır. (Mümeyyiz, S:30)

10. Ansiklopedik metinler: Mümeyyiz’de çocukların ansiklopedik bilgiler açısından seviyelerini geliştirmeye yönelik metinlere de rastlanmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu; “ada, yarım ada, denizler, burun, dil, boğaz, körfez, ova, volkan, nehir, çay, ırmak” gibi fizikî coğrafya ve “Avrupa kıtasında bulunan ülkeler, Asya kıtasında bulunan ülkeler ve bunların önemli şehirleriyle başkentleri” gibi siyasî coğrafya konularından oluşmuştur. Coğrafya konuları, daha çok bir baba ile oğlu arasında geçen karşılıklı konuşma şeklinde hazırlanan bir metinle ‘Bir Çocuğun Babası ile Muhaveresi’ başlığı altında anlatılmıştır. Ayrıca “Ma‘lûmât-ı Muhtasara” başlığında bazı ilginç bilgiler verilmiştir. “Fişenkçi, Odun Kesici, İpçi, Lekeci, Yelpazeci, Demirci, Eldivenci, Basmacı, Bahçıvan, Sirke Ruhı, Nane Ruhı” gibi bazı mesleklerle ilgili tanıtıcı bilgilere de zaman zaman rastlanmaktadır.

Örnek: Tuhaf Bir İstatistik

- Yer yüzünde yüz bin cins kadar ağaç ve dört bin cins kadar böcek bulunmuş.
- Asya kıt‘asında 143 ve Avrupa kıt‘asında 54 ve Afrika’da 110 ve dış deniz ile Amerika’da 422 nev‘ lisân isti‘mâl olunuyormuş.
- Bir çocuğun nabzı, dakikada 180 ve son bülûğa vâsıl olanların seksen ve bir adamın yalnız altmış defa uruyormuş.
- İnsân kanının derece-i vasatîde sıcaklığı, doksan iki ve koyunun yüz iki ve ördeğin yüz yedi derece imiş.
- Kırk iki adamın kanından bir hayli demir hâsıl olup 24 litre, ki beher litre doksan altı dirhem demektir, ağırlığından bir sapan demiri yapılabiliyormuş.
- ‘Âdî bir sinek yaz mevsiminde otuz milyon yumurta yaparmış.
- Fil, iki yüz seneden dört yüz seneye ve insân dahi altmış seneden yüz ve nihâyet yüz yirmi seneye kadar ve ba‘zen daha ziyâde yaşayabilirmiş.
- Bal arısının büyükleri iki ay zarfında yevmî iki yüz yumurta yapar ve bunlardan üç gün zarfında yavru peydâ eylermiş. İngiltere’nin kömür ma‘denlerinde senevî otuz dört milyon beş yüz bin tutilatalık (Beher tutilata kırk beş kantardır.) ma‘den kömürü çıkabiliyormuş.
- Kırmızı boyasının beher litresinde (Litre yukarıda beyan olundu.) yetmiş bin pişmiş ufak böcek mevcut imiş.
- Sazan balığı bir sene zarfında elli binden iki yüz bine değin ve sardalye balığı yirmi binden otuz bine ve uskumru balığı dört yüz binden beş yüz bine kadar ve morina balığı iki yüz milyona kadar ve salamus ta‘bîr olunan balık dahi sekiz milyondan on milyona kadar yumurta yaparmış. (Mümeyyiz, S:47)

11. Ahlakî metinler: Mümeyyiz’de, derginin çıkarılış amacına uygun olarak, ahlakî metinler çok yaygın biçimde yer almaktadır. Bu tür metinler, “Tarîk-i Refâh, Risâle-i Sıbyân, Vezâ’if-i Etfâl, Terbiyetü’l-Etfâl ve Kışver-i Derûn” gibi değişik isimlerle zikrolunan eserlerden seçilmişlerdir. Bu eserlerin ortak yanı, çocukların terbiyesine ve iyi

yetişmesine yardım amacıyla hazırlanmış olmalarıdır. Bunlarla ilgili kısa değerlendirmeler ve örnek metinler aşağıda verilmiştir.

a. Risâle-i Sıbyân: Derginin birçok sayısında Risâle-i Sıbyân'dan alındığı belirtilmiş metinler bulunmaktadır. Ahmed Fâik imzasıyla verilen bu metinler ‘karşılıklı konuşmalar, hikâyeler ve bazı ilginç bilgiler’ üzerine kurulmuştur.

Örnek: Şuğl u ‘Amel

Çocuklarım! Dünyada çalışmak gibi a‘lâ şey yoktur. Çalışmalı çabalamalı. Zîrâ sağınızda solunuzda, önünüzde arkanızda gerek insanların ve gerek hayvanların çalıştığını görüyorsunuz. Dünyâda çalışmayan ve işgüzâr olmayan hiç bir mahlûk yoktur. Arı, bal ve bal mumu toplamak için çalışıyor. Kuş, tane toplamak ve yaptığı lâneye ot ve yün devşirmek için çabalar. Tüyün, kış tedârikâtı olmak üzere fındık ve ceviz ve koğuş yahut kayın ağacı yemişi cem‘ etmek için uğraşır. (*Mabadi var.*) Ahmed Fâik (Mümeyyiz, S:10)

b. Vezâ’if-i Etfâl: Dergide eserin “dâr-ı şûrâ-yı askerî azâ-yı kirâmından Mustafa Hâmî Paşa” tarafından tertîb ü tab‘ ettirildiği yazılıdır. Alıntılardan sonra ise Ahmed Fâik ismi konmuştur. Yazılar; “konuşma âdâbı, çalışma ve dinlenme, kötü huylar, terbiyenin önemi, anne ve babaya itaat, akrabaya hürmet, kardeşe karşı görevler, nezâfet, bedeni koruma” gibi genel görgü kuralları üzerinedir.

Örnek: Vezâ’if-i Etfâl (Muhâfaza-i Beden)

Sihhat: Çocuklar! Sihhat-i vücûd her şeyden evvel lâzımdır. Zîrâ cemî‘ mesâlih, vücûdun sihhat u âfiyeti ile edâ olunur. Sihhat denilen keyfiyet, Cenâb-ı Rabbü’l-‘izz’in ‘ibâdına büyük bir ihsândır ki insâna ve bi’l-cümle mahlûka onun gibi büyük devlet olmadığı pâdişâh-ı rub‘-ı meskûn u vâzı‘-ı esâs-ı kânûn cennet-mekân gâzî Sultân Süleymân Hân tâb-sürâh hazretlerinin “Olmaya devlet cihânda bir nefes sihhat gibi” mısra‘-ı ra‘nâsıyla dahi beyân olunmuştur. Buna binâen bir kimse cismen ve rûhen cemî‘ elem ü ıztırâbdan sâlim olduğu hâlde gece uykusunu rahatça geçirmiş olsa şükürünü ifâdan âcizdir. İmdi kemâl-i sihhatte olan kimsenin on sâ‘at vakti bir sâ‘at kadar geldiği gibi keyifsiz olanın dahi bunun ‘aksi her bir sâ‘ati on sâ‘at kadar mümtedd olduğu gecenin h‘âb u râhâtından mahrum u gündüzleri yatakta âh u enîn ile vakitlerini geçiren hastalara ma‘lûmdur. Zîrâ hâl-i sihhatte sihhatin kadri bilinemez. Bu sebepten bekâ-yı sihhat-i beden ne vechle istihsâl olunduğunu burada bir mikdâr beyân ile etfâle bir ma‘lûmât-ı nâfi‘a verilmek münâsib görülmüştür.

Nezâfet: Vücûdun pâklığına dikkat olunup temiz elbise giymek, menâfi‘-i kesîreyi mûcib olup pislikten dahi pek çok ‘illetler zuhûr eder. Vücûdun pâk olması, yalnız temiz elbise giymekle olmayıp bununla berâber arada hamâma gidip yıkanmak lâzımdır. Lâkin hamâma tok karnına gidilmemelidir. Zîrâ mi‘dede hazımsızlık husûle geleceğinden bundan ihtirâza ta‘amdan üç dört sâ‘at sonra yıkanmak ve hamâmdan çıktığı gibi soğuşun te’sîrinden vücûdu muhâfaza eylemek iktizâ eder. *Mâ‘badi sonra* (Mümeyyiz, S:40)

c. Terbiyetü’l-Etfâl: Dergide “maarifândan asrın mâyetü’l-iftihârî” olarak tanımlanan bir zât tarafından tertip ve telif edilerek tab‘ ettirildiği belirtilmektedir. “Birtakım dürer-i nesâyih ü durûb-ı emsâli müştemil olduğu cihetle tefrika olarak” derginin birçok nüshasında kimi bölümleri yayınlanmıştır.

Örnek

İşbu bulunduğumuz ‘asrda bi’l-cümle efrâd-ı beşer ta‘rîk-i terakkîde ileri gitmekte oldukları ve ba‘zı kere mahzâ hatâ olarak erbâb-ı san‘at ve gayreti tezyîf etmekte buldukları cihetle mu‘allim bi’l-cümle

sanâyi'in mahal-i şân u şeref olmadığını ve erbâb-ı kâbiliyetin terakkî etmesine fakr u fukarânın mâni' olamayacağını etfâle lâıyıkı vechiyle tefhîm etmelidir.

Mu'allim etfâl hakkında dâ'imâ mülâyimâne ve nâzikâne bir sûretle mu'amele etmelidir. Tîz sadâ ile bağırılmamalıdır ve hiddet etmemelidir ve şâkirdâne nezâket ile söylemelidir. İşte mu'allim vezâ'ifini bu vechile ifâ etmez ise hüsn-i hareket için etfâle verdiği nesâyihin hiç bir semeresi olmaz ve şâkirdândan biri hakkında mucâzât tertîb ettiği vakitte dahi hiddet ü gazabdan ârî olarak dâ'imâ hakkâniyete tevfi'k mu'amele etmelidir. Şâkirdâne mükâfât verdiği vakitte dahi hiç bir çocuk hakkında lutf u mürüvvet etmeyip dâ'imâ kâ'ide-i hakkâniyete mütâba'at itmeleridir. (Mümeyyiz, S:32)

d. Tarîk-i Refâh: Eser, tembelliğin ve vakti boşa harcamanın zararlarını vurgulamak üzere hazırlanmıştır. Franklin adlı bir yazara ait olduğu söylenen metinlerin tercümesi Rıfat adında, Mümeyyiz'e daha başka katkılarda da bulunduğu anlaşılan biri tarafından yapılmıştır.

Örnek: Ta'rik-i Refâh cümleleri nesrihâtının mâ'badı. 3. bahs: Çalışkanlığın fevâ'idini beyân eder.

Franklin, çalışmak hakkında ve çalışkanlığın fevâ'idi husûsunda; "Refah isteyen, çalışır. İş, refâhın babasıdır. Çalışkan adam, ne define bulmaya ve ne de zengin akraba mirâsı yemeye muhtâçtır. Çalışkanlığın ârzûya ihtiyâcı yoktur. Ümîdle yaşayan aklıktan ölür. Açlık, çalışkan adamın kapısından bakar. Lâkin içeriye girmeye cesâret edemez." cümlelerini îrâd eyler imiş. Dikkatle nazar olunur ise fi'l-hakîka öyledir. Çünkü 'âlemde herkesin ârzû edip ekserisinin nâ'il olamadığı refâh-ı hâl işle hâsıl olup iş dahi çalışmayla husûl bulacağından refâh isteyenler çalışır ve çalışkanların kâffesi bi't-tab' zengin olacaklarından birtakım müflis adamlar gibi define bulmak efkâr-ı vâhiyesiyle ve zengin akrabâ mirâsı yemek du'âsıyla vakit geçirmediğinden yine refâh-ı hâl ile yaşarlar. Çalışkanlar, ârzû ettikleri şeyleri husûle getirebileceklerinden ümîd ile yaşamayıp refâh-ı hâl ile vakit geçirirler. Hâsılı çalışkanlık, refâh-ı hâl hâsıl eder. (Mâ'badı sonra) (Mümeyyiz, S:24)

e. Kışver-i Derûn: Eser, Skorsek adında bir Fransız'a aittir. "Vücûd-ı beşerin sûret-i terhibini hey'et-i devlete teşbîh ile" ifadesinden de anlaşılacağı gibi, alegorik bir üslûpla yazılmıştır. Faydalı ve iyi ahlak hakkındaki bilgiler ile zararlı huylar ve alışkanlıklarla ilgili uyarı ve nasihatlerden oluşmuştur. Ne var ki dil ve anlatım açısından, diğer metinlerin aksine, çocukların seviyelerine uygun olduğunu söylemek mümkün değildir.

Örnek

Hükemâ-yı mütেকaddemîn ü 'ukalâ-yı müt'e'ahhirîn nice devirlerden beri basîretten bahs eylemişler ve ba'zıları bunun her şahısta bir olduğunu 'iddi'â etmişler ise de bu basîret denilen şey kiminde şedîd ü 'anîf ve kiminde mülâyim ü latîf ve ba'zısında nâkıs ve ba'zı kesânde gâlip ve kiminde de mağlûb olup el-hâsıl cereyân eden hâlât ve mer'î olan ahkâm u nizâmâta ve muhâl u mevâkı'a ve mültezim olan îgrâz u mesâlih ü menâfi'e göre zikr olunan sûr-ı 'âdideye girerek ve belki daha başka sûretler kesb ederek dâ'imâ tagayyür eylemektedir. Şöyle ki bir hükümdâr-ı fâti'h ile bir çübân-ı fakîrin ve bir tâcir ile bir da'vâ vekîlinin ve vükelâ ile şu'arânın ve fukarâ ile ağniyânın bir sebi'-i nev-zuhûr ile bir nev-cihân balğım ve sinn-i vukûfta olan bir şahs ile sinn-i şeyhûhât ve ittihâda vâsıl olan bir şahsın basîreti biri birinden fark-ı küllî ile mütefâvit olup her birinin derûnunda cereyân eden ahvâl-i ma'neviye metnu' ve muhtelifdir. Eđerçi işbu basîret herkeste mevcûd olup hayr-h'âha mûcib-i refâh u ehl-i şerre bâ'is-i elem ola gelir ise de ekseriya îgrâz-ı nefsâniye ve cehl ü kizb ü ahkâm-ı nâkıs-a reddiyenin dûçâr-ı pençe-i tagallübü olur. (Mümeyyiz, S:35)

12. Öğretici metinler: Bunlar, daha çok fen bilimleri, tarih ve edebiyatla ilgilidir. Diğer metinlerin aksine öğretici metinler, uyarı ve önerilerden değil birtakım kuramsal bilgilerden oluşmuşlardır. Fen bilimleriyle ilgili olanlar "Muhavere-i Hikemiyye", tarihle

ilgili olanlar “Mukaddime-i Tarih” başlıkları altında verilmiştir. “Bir Tıfl-ı Âkil ile Hocanın Muhaveresi” başlığı altında ise dönemin terimleri kullanılarak bazı dil bilgisi konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bir iki sayıda şiir üzerine ilginç değerlendirmeler de yapılmıştır.

a. Muhavere-i Hikemiyye: Bu başlık altında “yağmur, bulut, buharlaşma, basınç gibi hava olayları, havanın muhtevası ve termometre gibi bazı âletlerin özellikleri ve kullanımları” üzerinde durulmuştur. Bölüm, iki gencin karşılıklı konuşması şeklinde düzenlenmiştir.

Örnek: İki Genç Efendinin Muhâvere-i Hikemiyesi.

Rıf'at: 'Azîz dôstum Hikmet Efendi! Müsâ'aden olur ise bugün size su'âl edecek bazı şeylerim var.

Hikmet: Buyurun. Kemâl-i mesrûriyetle dinlerim ve gücüm yettiği kadar cevâb verebilirim.

R: Ben yağmurun nereden geldiğini görmek isterim. Fakat ricâ ederim, şimdilik; ya'ni bu su'âllerim esnâsında olsun, “zât-ı 'âlîleri” ve bilmem ne gibi ta'bîrleri kaldırıp doğrudan doğruya “sen ben” ile görüşelim?

H: Şu “sen ben” ile görüşmemize dâ'ir olan teklîfiniz, buraca pek münâsib olduğundan kabûl ettim. Yağmurun nereden geldiğini su'âl ettiniz öyle mi?

R: Evet öyle.

H: Ha! Yağmur, denizden ve nehirlerden ve bi'l-cümle dünyâ üzerinde bulunan sulardan gelir.

R: Benimle eğleniyorsunuz. Deniz ve nehirlerde olan sular gökyüzüne nasıl çıkar?

H: Bak sana anlatayım. Meselâ bir çay ibriğine nısfına kadar su doldursak ve âteş üzerine koysak su kaynamaya başlayınca, ibriğin ağzından yukarı doğru duman çıktığını görürsünüz.

R: Evet her vakit görmekteyiz. Bundan ne olur?

H: Dur, acele etme. Daha lâkırdımı bitirmedim. İşte bu gördüğün duman suyun en latîf eczâsıdır ki buna Türkçe ‘duman’, Arapça ‘buhâr’ ve Fransızca’da ‘vapour’ derler. Beher gün şemsin harâretiyle deniz ve nehir sularının en latîfleri tebahhur eder; ya'ni duman hâline girer ve havâyâ duman hâlinde çıkar. Eğer bu mikdâr az olur ise havâyâ karışır ve eğer mikdâr küllî bulunur ise bunu havâ tahammül edemez. Bi't-tekrâr hey'et-i 'asliyesine; ya'ni su hâline girerek yere nâzil olur. Bilmez misin ki, yaz vakti yağmur yağacağı vakitten birkaç sâ'at mukaddem gâyet sıcak ve sıkıntılı bir havâ zuhûr eder. İşte o vakit pek çok sular tebahhur ettiğinden havâ ile imtizâc edemeyip yağmur olur. (Mümeyyiz, S:25)

b. Mukaddime-i Tarih: Bu başlık altında önce tarih ve millet kavramlarıyla ilgili kuramsal birtakım bilgiler verilmiştir. Daha sonra Osmanlı Devletinin idare edilmiş biçimi, devletin ve hükümetin görevleri ve önemi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Örnek: Bir zât tarafından gönderilip (26) numaralı nüshaya derc olunan Mukaddime-i Târih unvânlı varakanın mâ'badıdır.

Milliyet-i dîniyye ve tabî'iyenin ta'rîf-i icmâlisi evvelce zikr ü beyân olunmuş idi. Şimdi vatanın ve bunun şeref ü meziyetinin beyânına şürû' olunur. Vatan ta'bîri, adamın doğduğu ve içinde ta'ayyüş ettiği memlekete ıtlâk olduğu gibi insânların tâbi' olduğu devletin zîr-i hükmünde bulunan memâlik dahi o devlete tâbi' umûm efrâdın vatanı olur.⁶

İşte şu iki kısım vatanın insânlarca mukaddes ve muhterem tutulması lâzımedendir. Çünkü bunun birisi doğduğumuz ve diğeri dahi abâ vü ecdâd u akrabâmızın şeref-i milliyetin terakkîsi ârzûsuyla kanlarını dökerek fethettikleri mahallerdir. Meselâ bir adam, ekmeği ayağı altına alıp basmak veyahut öyle muhakkar bir mahalde görüp de onu oradan kaldırmamak günâhdır, derler. Sebebi su'âl olunsa; “Ni'mettir ve insanın tâ'yîşi esbâbının birincisidir.” cevâbı verilir. İnsânın vatanı dahi kendisine nisbetle ‘aynıyla öyle bir ni'mettir. Zîrâ vücûdu orada perverde olmuştur. Vatan-ı tabî'iyye; ya'ni tâbi' olduğu hükümetin zîr-i idâresinde bulunmakla vatan hükmünü iktisâb eden memâlik dahi iki haysiyetle şâyân-ı hürmettir. (Mümeyyiz, S:32)

c. Dil ve edebiyatla ilgili metinler: “Bir Tıfl-ı Âkil ile Hocanın Muhaveresi” başlığı altında bazı dil bilgisi konuları üzerinde durulmuştur. Bu metinlerde çocukla hoca arasındaki karşılıklı konuşma aracılığıyla çocuklara bazı kavramların öğretilmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan dergide şiirle ilgili bir okuyucu sorusuna verilen uzunca ve ilginç bir cevap da yer almıştır:

Örnek: Su ‘âl

Çocuklar için çıkarılan gazetenin birinci numarasından başlayarak üçüncü numaraya kadar yazdığımız kânûn-ı ta‘lîm-i etfâli dikkatle mütalâ‘a eyledim ve sahîhen ‘Arapların terbiye-i etfâl üzerine rahle-ârâ-yı tertîb olan kânûnlarını ‘aklım kabûl eyledi; fakat şu sizin şi‘r ü şu‘arâ hakkında olan efkârınız bana ta‘accüb verdi. Her ne kadar kendim henüz Rüşdiye mektebine devâm eder bir şâkird isem de eş‘âra hevesim ziyâdedir ve şi‘r dahi söylerim. Mahlasım Hâmid’dir. Onun için bu bâbda sizden birkaç su‘âl edeceğim. Evvelâ şi‘r memdûh mudur, mekdûh mudur? Burasını beyân etmelisiniz. Sâniyen medh ü kadhından sarf-ı nazar fâ‘idesi var mıdır yok mudur bildirmelisiniz. Sâlisen ‘Arap, Fars, Türk şu‘râsını bir muvâzene eylemelisiniz. Râbien ‘aşk u fesâne ki Türkçe masal, Fransızca roman denir. Bunların hüsn ü kubh te‘sîrini bildirmelisiniz. Ta ki biz de iyice inanalım ve sözünüzün doğru olduğunu bilelim ve murâdınız nedir anlayalım. (*Hâmid*)

Cevâb

Teşekkür ederim su‘âlinize; te‘essüf eylerim kânûn tedrisinize, şi‘rin tedâhiline. Evvelâ şi‘ri çürütmedim. Ne çâre ki yalnız şi‘rde değil, edebiyâtın her cihetinde kudemâya taklîd edemediğimizden Hâmid Efendi, bizde ve ‘Acemde şu‘arâ gelmemiştir. Nerde bizde belki sonradan gelip (Bizden evveldir.) şi‘r söyleyen ‘Araplar bile şâ‘ir değildir. Bunlara mütevellidîn derler. Şâ‘ir demezler. Şi‘rleri şi‘r değildir. Yoksa şi‘r memdûhdur. Pek a‘lâdır. Lâkin bizimkiler değildir. Bizde bir şâ‘ir şi‘r söyleyeceği vakit gözünün önüne bir mahbûb-ı mev’hûm getirir. Başlar onu ‘aklın ve tabî‘atın sevmeyeceği birtakım vasıflarla medh ü senâya. Hatta ba‘zıları gözünü kapayıp ve iyice dalıp mahbûbunu bir hâle getirir ki eğer sahîh dediği gibi olsa yüzüne bakılmaz. Yahut ‘aklın hayrân olacağı derecede ‘aşkından veya zükûretlikden ya bilmem nesinden şikâyet eder. İşte bu kadar. Umûmî böyledir. Yalnız birkaç ‘ukalânın nâdiren hakîkate mukârin sözleri aransa bulunabilir. Demek ki bizde şi‘r ‘aşk u fesânenen düzcesi, yalan dolandan ‘ibârettir. Onun için şi‘r denmez ve mazarratı vardır, mekdûhdur.⁷ (*Mâ‘badı var.*) (*Tevfîk*) (Mümeyyiz, S:4)

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıdaki sınıflandırmadan ve örnek metinlerden de anlaşılacağı gibi, siyasî bir gazetenin Cuma günleri çocuklara yönelik olarak çıkarılan eki olan Mümeyyiz dergisi, oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Dergide hem eğitici, hem öğretici, hem de eğlendirici metinlere yer verilmiştir. Dönemin şartları ve ilk olma niteliği dikkate alındığında Mümeyyiz, oldukça başarılı bir çizgi yakalamıştır. Öğrencilerin ve velilerin dergiye gönderdikleri mektupların çokluğu ve düzenlenen kampanyalara gösterilen yoğun ilgi de bu tespiti doğrulamaktadır.

Bununla birlikte son sayılarda Fransa ve Almanya arasındaki savaşla ilgili haberlerin bir çocuk dergisinde bulunabilecek miktardan çok daha fazla yer alması dikkat çekicidir. Bu sayılarda gazeteye gelen mektup sayısında ve derginin basımı için kullanılan

kağıdın kalitesinde gözle görülür bir düşüş vardır. Buna karşın gazetenin artık çıkarılmayacağına dair herhangi bir yorumun yapılmamış olması dikkat çekicidir.

Kanaatimiz odur ki Türk edebiyatının ilk çocuk dergisi olarak kabul edilen Mümeyyiz, yeni harflerle yayımlanması hâlinde, eğitimci ve akademisyenlerin ilgisini yeterince çekebilecek nitelikte bir dergidir.

Kaynaklar

- AKYÜZ Yahya (1985). **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Büyük Larousse** (1986). C:16, İstanbul: Milliyet Gazetecilik.
- DUMAN Hasan (1986). **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928**, İstanbul: İslâm Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi İslâm Konferansı Teşkilâtı Yayını.
- DUMAN Hasan (2000). **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu 1828-1928**, 3 Cilt, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını.
- EMİROĞLU Öztürk (1992). **“Tanzimat’tan 1928’e Kadar Yayımlanan Çocuk Gazete ve Dergileri Üzerine Bir İnceleme”**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- ERDOĞAN Fatih (1993). “Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış”, *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*, Tarih Vakfı.
- ERTUĞ Hasan Refik (1970). **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C:1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İNUĞUR M.Nuri (1993). **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul.
- İŞLİ Emin Nedret (2005). “Eski Harfli Süreli Yayınlar Kataloğuna Zeyl”, (ET:11.05.2005), <http://www.sahaf-turkuaz.com/arsiv_yazilar.asp?yazi=12>.
- KESEROĞLU Hasan (1995). “Batıda ve Osmanlı İmparatorluğunda Süreli Yayınların Ortaya Çıkışı ve Özellikleri”, **Müteferrika**, No:6, s.19-28.
- KÜR İsmet (1991). **Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Meydan Larousse** (1986). C:9, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Millî Kütüphane (1963). **1957 Yılına Kadar Millî Kütüphaneye Girmiş Bulunan Arap Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu**, Ankara: Millî Kütüphane Yayınları.
- OKAY Cüneyd (2000). **Osmanlıca Süreli Yayınlar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi**, Ankara: Gezgin Kitabevi.
- ORAL Fuat Süreyya (1967). **Türk Basın Tarihi**, Ankara: Adım Matbaası.
- ŞEYDA Elif (2003). “Çocuk Dergiciliğine Dair Tarihi Bakış: Osmanlıca Çocuk Dergileri”, **Yağmur Kültür Sanat Edebiyat**, S:18.
- ŞİMŞEK Hüseyin (2002). **Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- TANPINAR Ahmet Hamdi (1982). **19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TOPUZ Hıfzı (2003). **II.Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YALÇIN Alemdar ve AYTAŞ Gıyasettin (2003). **Çocuk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YAŞAR Şeyma (2001). **İlk Çocuk Dergilerinden Mümeyyiz**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

** Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi (ybayram@omu.edu.tr).

¹ Her ne kadar Mümeyyiz’in başlığının hemen altında “Çocuklar için gazetedir.” ifadesi yer alıyorsa da, içerik ve biçim açısından incelendiğinde daha çok dergi niteliği taşıdığından, bu yazıda Mümeyyiz bir ‘dergi’ olarak zikredilecektir. Yeterince olmasa da Mümeyyiz’le ilgili olarak bugüne değin bazı çalışmaların yapıldığını da belirtmekte yarar vardır (Örnekler: Emiroğlu, 1992; Yaşar, 2001; Şimşek, 2002; Şeyda, 2003; Ertuğ, 1970; Oral, 1967; İnuğur, 1993 vd).

² Yeterince olmasa da Mümeyyiz’le ilgili olarak bugüne değin bazı çalışmaların yapıldığını da belirtmekte yarar vardır (Örnekler: Emiroğlu, 1992; Yaşar, 2001; Şimşek, 2002; Şeyda, 2003; Ertuğ, 1970; Oral, 1967; İnuğur, 1993 vd).

³ Bu makale içerisinde Mümeyyiz’den yapılan bütün alıntılar, derginin kişisel kitaplığımızda bulunan ve ciltli hâldeki orijinal eski harfli nüshalarından yeni harflere aktarılmak suretiyle yapılmıştır. Alıntı metinler üzerinde değişiklik yapılmamaya özen gösterilmiş; ancak derginin basıldığı dönemde noktalama işaretleriyle ilgili kurallar henüz yerleşmemiş olduğundan, zorunlu olarak noktalamayla ilgili birtakım düzeltmeler yapılmıştır.

⁴ Bu mektubun özellikle üçüncü ve dördüncü paragrafları, dönemin şartları içinde bir çocuğun dayaktan şikayet etmek ve tepkisini duyurabilmek için nasıl bilinçli hareket ettiğini göstermeleri açısından dikkat çekicidir. Ayrıca mektubun dergide yayımlanması ve ciddiye alınarak cevaplanması, dikkate değerdir.

⁵ “Acâ’ib! Hâlâ dayak kalkmadı mı?” cümlesi ve bu cümlenin devamı, dayanın kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapıldığına işaret etmektedir. Diğer yandan benzeri sözlerin, aradan geçen bir buçuk asra yakın zamana rağmen, daha az da olsa bugün için de söylenir olması, acı bir gerçektir.

⁶ Görüldüğü gibi vatan kelimesinin tanımı, daha önceki sayılarda “millet”in tanımlanmasında olduğu gibi, dönemin siyasî şartları çerçevesinde, Osmanlı’nın egemenliğinde yaşayan herkesi kapsayacak şekilde yapılmıştır.

⁷ Bu cevap, iki açıdan dikkat çekicidir. Öncelikle dergi yönetiminin şiire bakışımı ortaya koymaktadır. Verilen cevaptan anlaşıldığı kadarıyla, dergi yönetimi, “cemiyyet için sanat” anlayışı çerçevesinde şiire ‘faydacı’ bir açıdan yaklaşmaktadır. Diğer taraftan divan şiirinin esas alınmasıyla yapıldığı anlaşılan eleştiriler, Namık Kemal’in Celâleddin Harzemşah adlı tarihî romanın önsözünde yaptığı eleştirilerle, neredeyse birebir, örtüşmektedir.